

Paper prepared for the
EY International Congress on Economics II
"EUROPE AND GLOBAL ECONOMIC REBALANCING"
Ankara, November 5-6, 2015

Gazi University – Department of Economics

EKONOMİK YAKLAŞIM

Quarterly Peer-Reviewed Scientific Journal
Department of Economics - Gazi University

**DOĞRUDAN ETKİ ve ÖNCELİK İLKELERİ
ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANI
KARARLARI ve İKTİSADİ LIBERALİZM**

**[THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION
DECISIONS AND THE ECONOMIC LIBERALISM IN
CONTEXT OF THE PRINCIPLES OF DIRECT EFFECT
AND PRIMACY]**

Karagözlü Ö.

Ankara University /European Union & International Economic Relations, PhD Candidate,
Ankara, Turkey

onder78@yahoo.com

Copyright © 2015 by Firstauthormame Surname, Coauthormame Surname, Othercoauthormame Surname. All rights reserved. Readers may make verbatim copies of this document for non-commercial purposes by any means, provided that this copyright notice appears on all such copies.

DOĞRUDAN ETKİ ve ÖNCELİK İLKELERİ ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANI KARARLARI ve İKTİSADİ LİBERALİZM

Karagözlü Ö.

Özet

Avrupa Birliği'nde iç pazarın kurumsal olarak tesisi, Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ABAD) içtihadî kararlarıyla ilerlerken; Avrupa Birliği hukuku ve bununla ilişkili Avrupa bütünleşmesi de iç pazar bütünleşmesinde ortaya çıkan problemlerin çözümüyle mesafe kat etmiştir. Bugün Avrupa Birliği'ni benzer bütünleşme girişimlerinden ayrı bir seviyede başarılı kılan, onun kurumsal ve hatta düşünsel olarak "supranasyonel" bir niteliğe sahip olmasıdır. Supranasyonellik kavramının yerleştiği temel, asıl olarak AB hukukunun ulusal hukuklar karşısındaki "üstünlüğü"dür (supremacy). AB hukukunu birliğin kurumsal varlığı bakımından üstün, yani öncelikli (primacy) kılan ve böylece Avrupa ekonomik bütünleşmesinden hareketle Avrupa Birliği'ni kuran ilkeler, iç pazarın işleyişinde ortaya çıkan problemlerin hukuki yönden çözüme kavuşturulmasıyla doğmuştur. AB hukuku ve AB iç Pazar bütünleşmesi arasındaki karşılıklı etkileşimle beraber, bu çalışmaya gerekli bakış açısını sağlayan ikinci hareket noktası, Liberalizm ve onun Avrupa üzerinde kurduğu kalıcı iktidardır. İktisadî liberalizmin -felsefî bir yaklaşım olarak nitelendirilebilecek- varlığı ele alış biçimi ve siyasal, ekonomik, sosyal problemleri çözümlene yöntemi de aynı iktidara dahildir. Söz konusu metodolojik karakterin yansımaları Avrupa Birliği içerisinde hemen her alanda görülebilir. Bu etkinin sonuçlarını AB hukukunun kaynaklarından olan ABAD kararları üzerinden de takip etmek mümkündür. Bireylerin temel haklarına ve bu hakların korunmasında bireylerin kuvvetli rolüne atıflar yapan ABAD'ın 1963 Van Gend en Loos ve 1964 Costa v E.N.E.L kararlarıyla AB hukuku içerisinde "doğrudan etki" ve "öncelik" ilkeleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu iki ABAD kararının dayandığı içtihatlarla dikkat edilirse, AB hukuku ve AB iç pazarını kuran liberal piyasa yaklaşımı arasındaki ilişkinin pratik boyutuyla beraber, felsefî ve teorik boyutta da mevcut olduğu görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Etki İlkesi, Öncelik İlkesi, Avrupa Birliği Hukuku, İktisadî Liberalizm, İç Pazar.

JEL Sınıflaması: F550, K000, P160.

**THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION
DECISIONS AND THE ECONOMIC LIBERALISM IN CONTEXT
OF THE PRINCIPLES OF DIRECT EFFECT AND PRIMACY**

Karagözlü Ö.

Abstract

In European Union, while the institutional establishment of internal market was progressing by the decisions of Court of Justice of the European Union (CJEU); also European Union law and European Integration had made progress by resolutions of the problems that occurred in the internal market integration. Today, the fact that makes EU successful at a separated level is the "supranational" feature of its institutional and even intellectual existence. As principal, the concept of supranational is situated on the base of "supremacy" of EU law against national law. The principles which make EU law superior (the principle of primacy) and so ensure the European Union on the European economic integration emerged from the judicial resolutions of the internal market problems. Beside the mutual effect between EU law and EU internal market integration, the second starting point in this paper is Liberalism and its permanent power on Europe. The general approach and methods of economic liberalism to the existence and political, economic and social problems are also included in the same power. Reflection of the mentioned methodological character can be seen in almost all fields in EU. It is possible to follow the consequences of this effect on CJEU decisions which is one of the sources of EU law. With the decisions of CJEU 1963 Van Gend en Loos and 1964 Costa v E.N.E.L the principles of "direct effect" and "primacy" had occurred in EU law. If jurisprudences of these two CJEU decisions are paid attention, it will be seen that the relationship between EU law and the liberal market approach which built the EU internal market has a philosophical and theoretical dimension beside its practical dimension.

Keywords: The Principle of Direct Effect, The Principle of Primacy, European Union Law, Economic Liberalism, Internal Market.

JEL classification: F550, K000, P160.

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın niyeti, ABAD'ın iç pazar işleyişine ilişkin verdiği kararlar üzerinden, AB hukuk sistemi ve liberal piyasa sistemi arasındaki bağlantıya dair küçük bir açıklama yapmaktır.

Çalışmanın yöntemi, AB hukuku açısından kurucu rol üstlenmiş olan Divanın 1963 ve 1964 tarihli iki kararının gerekçelerini, piyasa teorisi içerisinde işaretlemek biçimindedir. Bu sayede iktisadi liberalizm, AB ekonomik bütünleşmesi ve ABAD arasındaki (hiç de gizli olmayan) bağlantıya yönelik yeni bir bakış açısına ulaşabilmek amaçlanıyor. Daha kapsamlı ve belki daha gerçekçi bir çalışma, ABAD'ın konuyla ilgili tüm içtihatlarını incelemekle mümkün olabilir. Ancak bu çalışma kendi sınırlarını, kurucu rollerine dikkat ederek 1963 *Van Gend en*

Loos ve 1964 *Costa v E.N.E.L* kararlarını ele almak şeklinde belirliyor. İsmi anılan bu iki dava ve Divanın ilgili kararları AB hukuku açısından kurucu nitelikte oldukları gibi, ABAD'ın AB bütünleşme sürecindeki rolünü karakterize etmek üzere, bugün de geçerliliğini koruyan araçlar sunmaktadır.

Makale, (Giriş ve Sonuç bölümü dışında) her biri kendi içinde ikiye ayrılan iki ana bölümden oluşuyor. İlk bölüm, doğrudan etki ve öncelik ilkelerini tanıtıyor; birinci alt bölümde *Van Gend en Loos* Davası, ikinci alt bölümde *Costa v. ENEL* Davası gösteriliyor. Çalışmaya kendi tezini ifade etme imkanı veren asıl bölüm, makalenin ikinci bölümü. Bu bölümde ABAD'ın içtihatlarının temelinde yer alan metodolojik yaklaşım liberal iktisat teorisine dayandırılıyor. Söz konusu ilişki iki ayrı bölümde, Divan kararlarının İç Pazar ve İktisadi Bireyle beraber ele alınması suretiyle somutlaştırılmak isteniyor.

2. KURUCU İLKELER

2.1. *Van Gend en Loos Davası ve Doğrudan Etki İlkesi*

Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın¹ 5 Şubat 1963 tarihli kararı, Almanya'dan "I'ureeformaldehyde" isimli bir kimyasal maddeyi ithal eden Hollanda firması Van Gend en Loos'un itirazı hakkındadır. Hollanda tarafından söz konusu ithal mala daha önce %3 ad valorem gümrük vergisi uygulanmakta iken, 1960 yılında bu oran %8'e yükseltilir (Benelüks ortak tarifesi). Van Gend en Loos'un 1957 AET Antlaşması 12. Maddeye dayandırdığı şikayeti, ilgili gümrük idaresinden başlayarak ABAD'a kadar varır (Pescatore, 2010: 3).

Dava konusu olayın tarihi 1960 yılı, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Roma Antlaşması'nın yürürlüğünden iki yıl sonra, gümrük birliğinin tamamlanmasından ise sekiz yıl öncedir. Yani bu tarihte altı kurucu üyeden sadece Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında bir gümrük birliği (Benelüks) mevcuttur. Bununla beraber, şikayetin ve daha sonraki ABAD kararının dayanağı olan Roma Antlaşması (o döneme ait) 12. Madde topluluğun altı üyesine şunu söylemektedir:

Üye devletler kendi aralarında ithalata ve ihracata yönelik yeni gümrük tarifeleri veya eş etkili vergiler koymaktan ve birbirleri arasındaki ticarete, bunların hali hazırda uygulanan oranlarını arttırmaktan sakınırlar (Mayer, 2012: 17).

Van Gend en Loos şirketi, Hollanda gümrük idaresi tarafından reddedildikten sonra, bir tür idari mahkeme olan Hollanda Tarife Komisyonu'na başvurur. Yukarıdaki antlaşma maddesi açık olmakla birlikte, sorun AET antlaşmasının yorumlanmasıyla ilgilidir ve söz konusu Hollanda mahkemesi bu gerekçeyle -"ön karar prosedürü" çerçevesinde- ABAD'a başvurur. ABAD'tan cevabı istenen sorular, AET Antlaşması 12. Maddenin bir üye devlet sınırları

¹ Divanın o dönemdeki ismi, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) idi.

içerisinde doğrudan uygulanabilirliğinin mümkün olup olmadığı yani bir üye devlet vatandaşının ilgili maddeye atıfla bireysel hak iddia edip edemeyeceği ve Antlaşma 12. Maddede yer alan hükmün, Almanya'dan Hollanda'ya ithal edilen bir mala uygulanan tarifenen 1 Mart 1960'da %8'e yükseltilmiş olmasını yasaklayıp yasaklamadığıdır (EUR-Lex, 2015).

Hollanda hükümetinin AET Antlaşmasının herhangi bir uluslararası antlaşmadan farkının olmadığı ve doğrudan etki ilkesinin Antlaşmanın kastı ile çeliştiği iddiasına (Craig and Burca, 2008: 272) karşılık ABAD'ın kararı bunun tam tersi yönde olmuştur. ABAD'ın içtihadı, birlik olma idealinden doğan Antlaşmanın (yani topluluk hukukunun), tüm AET bölgesi içerisinde doğrudan etkili olmak zorunda oluşu ve böyle olduğu temel ilkesini ortaya koymuştur. Elbette bunun kuvvetli bir referansı da piyasa bütünleşmesinin gerekleridir.

AET Antlaşmasının, topluluk içerisindeki ilgili tarafları işleyişi ile doğrudan etkileyen bir ortak pazar kurmak olan amacı, onun sadece taraf devletler arasında karşılıklı yükümlülükler yaratan bir antlaşmadan fazlası olduğunu göstermektedir. Bu görüş, Antlaşmanın hükümetlerin yanı sıra insanlara da atıfta bulunan önsözü tarafından doğrulanmaktadır. Bu görüş daha spesifik olarak, egemen yetkilere sahip olan ve bu yetkilerin kullanılması suretiyle üye devletleri ve aynı zamanda onların vatandaşlarını da etkileyen kurumların varlığı ile de doğrulanmaktadır. Bundan başka, unutulmamalıdır ki topluluk içerisinde bir araya gelmiş olan üye devlet vatandaşları topluluğun işleyişinde Avrupa Parlamentosu ve Ekonomik ve Sosyal Komite aracılığıyla işbirliğine davet edilmektedir. (Case 26/62 Van Gend en Loos, 1963).

Karar metninin devamında, Divana topluluk hukukunun tek şekilde (uniform) uygulanması görevinin verilmiş olması ve üye devletlerin AET'yi kurarak belli alanlarda kendi çıkarları doğrultusunda egemenliklerini sınırlamış oldukları vurgulanarak topluluk hukukunun, "süje"leri üye devletlerle beraber, üye devlet vatandaşları da olan yeni bir hukuk düzeni olduğu belirtilmektedir (Case 26/62 Van Gend en Loos, 1963). Bahsi geçen yeni hukuk düzeni, ulusal seviyede işleyen modern liberal sistemin bütünleşme kanallarıyla uluslararası seviyeye tatbik edilmesidir aslında. Ve elbette her tek ve üst liberal hukuk düzeninde olduğu gibi, burada bireyin hak ve eylemleri hem meşruiyetin kaynağıdır hem de sistemin işleyişi açısından fonksiyonel bir unsurdur.

Topluluk hukuku üye devletlerin kanunlarından bağımsız olarak, bireyleri sadece yükümlülük altına sokmaz, aynı zamanda onlara yasal varlıklarının bir parçası haline gelen haklar vermeyi de amaçlar. ... 169. ve 170. Maddelerle Komisyon ve üye devletlerin çabalarına emanet edilmiş olan denetime ek olarak, bireylerin kendi haklarını korumak kaygısından gelen ihtiyatları etkin bir denetim sonucunu doğurur (Case 26/62 Van Gend en Loos, 1963).

Bireylerin topluluk hukuku sayesinde elde etmiş oldukları yasal haklarını ulusal mahkemeler önünde ileri sürebileceği anlamına gelen, dolayısıyla bireysel hakların korunmasını sağlayan doğrudan etki ilkesi, Divanın bireysel hak arayışlarının sonucuna ilişkin yaptığı yorumla topluluk hukukunun denetimi işlevini de kazanmış olur. Böylece, üye devletleri topluluk hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmeye zorlayacak, çift yönlü bir denetim mekanizması sağlanmış olmaktadır (Baykal, 2002: 43).

Burada ortaya çıkan yeni hukuk düzeni için veya Divan kararının sonucu için gereken çözümlenmeyi kendi terminolojisi içerisinde yaparsak, (uluslararası antlaşma veya uluslararası hukuk olduğu sanılan) topluluk hukukunun “anayasal” bir nitelik ve işlev kazanmaya başladığını söyleyeceğiz. Ancak meseleyi uluslararası bütünleşmenin doğasına bakarak değerlendirdiğimizde, ortaya çıkan yeni hukuk düzeninin yeniliğinin esasında Avrupa bütünleşmesinin yeniliği olduğunu, onun *sui generis* kurumsal karakteri olduğunu görürüz. Ortaya çıkan, bir hukuk düzeninin uluslararası nitelikten ulusal karaktere doğru yaklaşmasıdır. Kurucu zihin –ilk fırsatta- Adalet Divanı aracılığıyla bu hayati ilkeyi/temeli kurmuştur. Bu ünlü iki dava kararından (Costa v. ENEL aşağıda) doğan söz konusu iki ilkenin Avrupa bütünleşme hedefi açısından niteliğinin birbirleri için hava ve su gibi tamamlayıcı, Avrupa bütünleşmesinin kurumsal varlığı için de yine onlar gibi hayati olduğu Divan yargıçlarının içtihadı ile keşfedilmemiştir herhalde. Burada belki tek keşif, AET’yi devletlerarası bir ekonomik işbirliği ortaklığından ibaret sanan Avrupalının, AET ile tek Avrupa hayalinin tedbirli ama planlanmış ilk adımını atmış olan, diğer Avrupalıyı fark etmeye başlamasıdır.

2.2. *Costa v E.N.E.L Davası ve Öncelik İlkesi*

Sinyor Flaminio Costa özel bir elektrik şirketinin hissedarıdır. 1962 yılında İtalyan hükümetinin millileştirme politikasının sonucu olarak, Costa’nın hissedarı olduğu şirket de dahil olmak üzere bir grup özel girişim İtalyan hükümeti tarafından oluşturulmuş olan ENEL isimli firmaya devredilir. Aynı zamanda avukat olan Costa, ENEL’in gönderdiği elektrik faturasını ödemeyi reddeder ve bunun sonucunda ENEL tarafından dava edilir. Costa’nın savunması, İtalyan hükümetinin kamulaştırma uygulamasının AET Antlaşmasının ilgili hükümlerine ters düştüğüdür. Söz konusu kamulaştırma politikasının dayandığı kanun, AET Antlaşmasını iç hukuka aktaran ulusal kanundan daha sonra yapılmıştır. İtalyan tarafının bu meselenin ulusal hukuka uygun olarak çözümlenmesi gerektiği savına karşın, Adalet Divanın karşısındaki sorun topluluk hukuku ile ulusal hukuk arasındaki çatışmanın çözümüdür (Göçmen, 2012: 224; Kaczorowska, 2011: 344).

Divan, topluluk hukukunun üstünlüğünün (supremacy) ilkesel olarak kaçınılmazlığını ortaya koyan bir karar vermiştir.

Olağan uluslararası antlaşmaların tersine, AET Antlaşması, yürürlüğe girdiği andan itibaren, üye devletlerin hukuk sistemlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelen ve onların mahkemelerini de bağlayan kendine özgü bir hukuk sistemi kurmuştur.

...üye devletler sınırlı alanlarda da olsa egemen yetkilerini sınırlandırmış ve böylece hem kendilerini hem de vatandaşlarını bağlayan bir hukuk yapısı meydana getirmişlerdir. (Case 6/64 Costa v Enel, 1964).

Üye devletler tarafından yapılmış ve kabul edilmiş AET Antlaşmasının koşullarının ve ruhunun, üye devletlerin kendi yasal sistemlerini topluluk hukuk sisteminden öncelikli kabul etmelerini “imkansız” kıldığını ve topluluk hukukunun her bir üye devletten diğerine kendi iç hukuklarına göre değişiklik gösteren bir sistem olamayacağını söyleyen Divanın (Case 6/64 Costa v Enel, 1964) bu türden gerekçeleri/açıklamaları hukuk dersi gibidir.

O tarihte, Topluluk hukukunun herhangi bir üye devlet hukuku karşısında üstünlük/öncelik niteliğine sahip olduğuna dair bir hüküm kurucu Antlaşmada yer almıyordu. Bu ilke de doğrudan etki ilkesi gibi Divan içtihadıyla ilk olarak tanımlanmış, tanıtılmış ve sonraki dava kararlarıyla geliştirilerek kurumsallaştırılmıştır² (Weiler, 2007: 134-135). Ancak, Mayer'in (2010) vurguladığı gibi doğrudan uygulanabilirlik ve öncelik ilkeleri arasındaki ayırım yapay bir ayırmadır. Divan 1963 Van Gend en Loos kararında öncelik meselesi hakkında bir karar bildirmemiştir, çünkü ilgili Hollanda mahkemesinin Divana yönelttiği böyle bir soru yoktur. Aslında, Van Gend en Loos kararında yer aldığı şekliyle, topluluk hukukunun üye devletlerin kendi egemenlik haklarını gönüllü olarak sınırladıkları yeni bir uluslararası hukuk düzeni olduğu vurgusu (Craig and Burca, 2008: 345) hem ilkesel hem de işlevsel olarak, bir diğer "anayasallaştırıcı doktrin" olan (Weiler, 2007: 135) öncelik ilkesinin de Topluluk hukuk sistemine yerleşmiş olduğunu göstermektedir.

Avrupa bütünleşmesinin varoluşu tüm üye devletlerde aynı ölçüde etkili bir üst hukuk yapısını zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda hem *Costa v. ENEL* hem de *Van Gend en Loos* kararlarıyla getirilen söz konusu ilkeler ve "Topluluk hukukundan kaynaklanan bireysel haklar doktrini" birbirlerini tamamlayan, dahası her birinin varlığı diğerini zorunlu kılan bir bütün oluşturmaktadır. Örneğin öncelik ilkesi olmaksızın bireylerin Topluluk hukuku kaynaklı haklarının olmasının bir anlamı olmayacaktır. Herhangi bir üye devlet halihazırdaki iç hukuk kurallarına dayanarak veya sonraki tarihli bir düzenleme ile bireylerin topluluk hukukundan kaynaklanan haklarını kısıtlayabilir. İşte Divanın *Costa v. ENEL* kararıyla (ve daha sonraki 1979 *Simmenthal* kararıyla) bunun önüne geçilmiştir (Baykal, 2002: 48-49).

Adalet Divanının *Costa v. ENEL* kararını gerekçelendirirken bireysel haklarla beraber gösterdiği diğer dayanak ise piyasa bütünleşmesinin gereklilikleri olmuştur. Divan, Roma Antlaşması 93. Maddenin yorumunu "ortak pazar" ve rekabet koşullarına atıf yaparak gerçekleştirmiştir (Case 6/64 *Costa v Enel*, 1964). Sonuç olarak, Avrupa Ekonomik Bütünleşmesi yeni bir uluslararası hukuk düzeninin kaynağı olmuştur. Söz konusu düzen içerisinde birey, liberal piyasa teorisinin tanımladığı kimliğiyle, hem meşruiyet kaynağıdır hem de işlevsel bir araç olarak sistemin merkezinde yer almaktadır.

² Öncelik (primacy) ilkesi, Lizbon Antlaşması ile Antlaşma metnine dahil edilmiştir. Antlaşma (The Treaty on the Functioning of the European Union) ekinde yer alan 17. Deklarasyon buna ilişkindir. ABAD'ın *Costa/ENEL* Davasında verdiği karara atıf yapan ilgili deklarasyon, AB hukukunun üye devlet hukukları karşısındaki üstünlüğünü açıkça bildirmektedir.

3. LİBERAL İKTİSAT TEORİSİ ve DİVANIN İÇTİHAH YÖNTEMİ

Her ekonomik sistem, bir takım kurallar, bu kuralları haklı çıkarmak için bir ideoloji ve fertlerde bu kuralları uygulamaya çaba gösterecek bir vicdan ister.

Joan Robinson (1962/1984: 18).

Divanın ilk olarak *Van Gend en Loos* ve *Costa v. Enel* kararlarıyla isimlendirip tanımladığı, “yeni hukuk düzeninin” yeniliği, bireyci liberal hukuk sisteminin uluslararası bir bölgesel bütünleşmeye tatbik ediliyor olmasıdır. AB hukuk düzeni içerisinde, sonraki gelişmelerle devam eden bu ilerleyiş, Avrupa’da iki yüzyıldır iktidarda olan liberalizmin yeni bir alandaki kurumsallaşma sürecidir. Bu düşüncenin çözümünü, ABAD’ın ele alınan iki kararda öne sürdüğü iki iddiayı ve içtihadına temel teşkil eden iki yöntemi kullanarak gerçekleştirebiliriz. Aşağıda, iki alt bölüm halinde bunlar gösteriliyor.

3.1. ABAD ve İç Pazar İlişkisi: Üyeler kurucu Antlaşmaya taraf olarak, ortak bir hedeften doğan ilkeler bütününe imza atmışlardır.

Avrupa Birliği’nin bir anayasası var mıdır? Anayasanın anlamını bir hukukçu refleksiyle ve kaygısıyla daraltmak yerine, meseleye daha serbestçe bakabilirsek bu soruya evet cevabını verebiliriz. AB’nin açıkça telaffuz edildiği takdirde varlığı tehlikeye düşecek anayasasının ilk maddesi şudur: Avrupa Birliği tek Avrupa’yı yaratma projesidir ve tüm üyeleri bunu kabul ve taahhüt etmiştir. Şüphesiz bu, AB’nin tüm birimleri, parçaları tarafından özümsemiş, kabul edilmiş değerdir. Ancak yürütücü zihin ve ABAD’ın başlangıcından beri verdiği mücadelenin rehber ilkesi budur. Divanın bu doğrultuda kullandığı yöntemsel çerçeveyi (ve elbette modern hukukun kendisini), Avrupa’da Aydınlanma Çağından itibaren etkinlik bulmaya başlayan felsefi ve politik gelişim süreci çizmiştir. Jean Jacques Rousseau’nun bireyler arasında tanımladığı toplum sözleşmesi, AB bütünleşmesinin devletlerarası sözleşmesi olarak tercüme edilebilir.

Öyle bir ortaklık şekli bulunsun ki, ortaklardan her birinin şahsını ve mal ve mülkünü müşterek kuvvetin olanca şiddetiyle korusun ve bu ortaklık sayesinde, her ortak, hem herkesle birleşsin, hem de yalnızca kendi kendisine itaat etsin ve yine eskisi kadar özgür olsun (Rousseau, 1762/2014: 41).

Rousseau (*Toplumsal Sözleşme veya Siyasal Hukukun Prensipleri*), “herkesle birleşmek ve yalnızca kendisine itaat etmek” şeklindeki kendi paradoksunu “ilk sözleşme” mantığıyla çözüyor. Yani, sonradan gelen hukuki cebir, üyelerin öncesinde (yalnızca kendi iradelerine itaat ederek) özgürce yaptıkları bir ilk sözleşmeye dayanır. Dolayısıyla hukuki dayatma meşru, insani, demokratik vb. olmaktadır. Divanın (ilk) Antlaşmaya atıf yapan içtihadını geliştiren yöntem, böylesi bir düşünceyle örtüşmektedir.

Divanın ortaklığa ilişkin bir diğer referansı ortak pazar³ hedefidir. Üyelerin daha önce üzerinde anlaştıkları ve beraberce kurdukları bir ortak pazarın sağlıklı işleyişinin temel koşulu olan adil rekabetin sağlanması, ancak tüm üye devletler için bir ve doğrudan uygulanabilir, üstün bir hukuk düzeninin varlığı ile mümkün olabilecektir. Bireysel haklar ve piyasa temelinde yükselen bu hukuki yapı, liberal piyasayı teorik ve pratik olarak mümkün kılan -ilk koşul diyebileceğimiz- liberal hukuk sisteminin ta kendisidir. Divan, bu şekilde verdiği kararlarla hem ortak pazarın (iktisat teorisinin işaret ettiği anlamda) etkin işleyişini, hem de topluluğun ekonomik bütünleşme hedefini savunmuş olmaktadır.

Avrupa bütünleşme projesinin hayat damarı olan ekonomik entegrasyon, yani tek piyasa yaratma girişimi, birlik projesinin başlangıcından bugüne değin araç ve basamak görevi üstlenmiştir. Avrupa entegrasyonunun ismindeki sembolik derinleşmeye dikkat edilirse, bu ilişki açıkça görülebilir: kömür ve çelik üretimine dayalı bütünleşmeden (*Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu*), tüm ekonomik bütünleşmeyi işaret eden *Avrupa Ekonomik Topluluğu*'na, daha sonra bunu içine alan, ama bunu aşan bir ulus devletler topluluğunu sembolize eden *Avrupa Topluluğu*'na ve en sonunda adeta ulus devletleri tek Avrupa çatısı altında harmonize eden bir *Avrupa Birliği*'ne dönüşüm süreci. Avrupa bütünleşmesinin isminde görülen bu değişim yolunun köprübaşları, tam olarak Avrupa ekonomik bütünleşmesinin derinleşme aşamalarını gösterir. Bu da esas olarak, "iç sınırların olmadığı" (ABİHA, 26. Madde) tek pazarın inşa sürecidir.

Büyük Avrupa hayalinin işlevsel aracı bahsi geçen piyasa bütünleşmesidir. Genişleyen tek pazar sayesinde ulaşılabilecek ticaret artışı, rekabet ve ölçek ekonomileri etkilerinden kaynaklanan etkinlik/verimlilik artışları ve bunlara bağlı yüksek refah vaadi piyasa entegrasyonunun doğrudan işlevleridir⁴. Üyeleri arasında ekonomik ilişkilere ve bağımlılığa dayalı siyasal ve sosyal harmonizasyon ise ortak piyasanın dolaylı işlevleri olarak öngörülmektedir⁵. İç pazarın işleyişinin, tek AB hukukunun yaratılmasındaki rolünü dolaylı işlevlere örnek olarak gösterebiliriz. Divanın, AB hukuk düzeni açısından kurucu nitelikteki söz konusu iki ilkeyi ortaya koyabilmesini sağlayan davalar ve ona ilişkin içtihat, iç pazarın işleyişiyle ilgilidir.

³ Balassa'nın (1961) ekonomik bütünleşmeyi bir süreç olarak tanımlarken gösterdiği aşamalar içerisinde ortak pazar, gümrük birliğinden sonraki evreyi temsil eder. Bir ekonomik bütünleşme durumu olarak ise, "ortak pazar", gümrük birliği ve buna ek olarak üretim faktörlerinin tek bir piyasa içerisinde serbestçe dolaşabildiği durumu ifade etmektedir.

⁴ Aynı bir bilimsel alan olarak ortaya çıkışı, büyük ölçüde, Viner (1950) ve Balassa (1961) öncülüğünde gerçekleşen ekonomik bütünleşme teorileri liberal piyasa yaklaşımı çerçevesinde gelişmiştir. Ekonomik bütünleşmenin yukarıda bahsi geçen sonuçları hakkındaki teknik analizler için ise birçok ders kitabı önerilebilir; örnek: Balkır (2010) veya Baldwin and Wyplosz (2012).

⁵ Bütünleşmenin, piyasadan başlayarak diğer alanlara yayılması (spillover) hakkında neofonksiyonalist bütünleşmeci yaklaşıma ve Haas'a (1958) bakılabilir. Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için, neofonksiyonalist yaklaşımın siyasal ve iktisadi liberalizm içerisinde değerlendirilmesi gerektiği gözden kaçırılmamalıdır.

İç pazarın kurumsal gelişimi sürecinde Divanın yapıcı rolü, sonraki dönem kararlarla da devam etmiştir. Özellikle *Tek Avrupa Senedi* öncesi, 1960'lı ve 70'li yıllar, iç pazar hedefine ulaşma yolunda, Divan kararlarının diğer AB kurumlarından daha etkili olduğu dönemdir (Göçmen, 2012: 333). ABAD ve iç pazar arasındaki ilişkiye bakıldığında, bu ilişkinin AB bütünleşme süreci içerisinde birbirlerinin rolünü ve gücünü arttırıcı biçimde gerçekleştiği görülebilir. Divan kararları doğrultusunda, iç pazarın tamamlanması/gerçekleşmesi için gerekli yasal zemin sağlanırken⁶, Divanın kendi etkinliği de artmıştır. Tek pazar hedefinde politik olarak birleşmiş olan bir Avrupa Birliği içerisinde, Divanın tek pazar gerekçeleriyle verdiği kararlar şüphesiz her bakımdan, kendi içtihadına tartışmasız bir meşruiyet sağlamaktadır. Örneğin *Van Gend en Loos* ve *Costa v. ENEL* davalarında Divanın vurguladığı ortak pazar ve rekabet şartları onun belki de itiraz edilmesi en güç savunma noktasıdır. Bunun arkasında AET'yi var eden reel bir ortak alanla beraber, liberal piyasa teorisi ve politik yaklaşımı da durmaktadır. Dolayısıyla ekonomik bütünleşme politikaları, liberal iktisat teorisi ve Divan kararları arasındaki bu etkileşim, tek Avrupa için gereken tek Avrupa hukuku için önemli bir itici güç olmuştur. Avrupa Birliği'nin tek bir hukuk düzeni altında bütünleşmeye mecbur oluşu, piyasa bütünleşmesine dikkat edilirse eğer, pratik bir alanda somut olarak görülebilir. Çok açık ve sade olarak şunu söyleyebiliriz: tek hukuk olmadan tek piyasa olmaz; bu, piyasanın kendi iktisadi dinamikleri bakımından zaruridir. AB üyeleri tek pazarı öyle veya böyle kurmuştur ve bunun üzerinde politik olarak anlaşmıştır; dolayısıyla bütünleşmenin diğer alanlarına dair mücadele, iç pazarı yaşatmak üzere diğer parçaların ona ayarlanması üzerinden yürütülmektedir. Bilindiği gibi bu amaç, asıl olarak bir entegrasyon yöntemidir. Bu yöntem ABAD da dahil olmak üzere AB'nin kurumsal ve düşünsel alandaki mutlak yöntemidir. Avrupa hayalini, yani "Tek Avrupa" ümidini (başından beri) canlı tutan Avrupa Tek Pazarıdır.

⁶ Özellikle, Divanın 1979 *Cassis de Dijon* Kararı önemlidir. Divan, "karşılıklı tanıma" (mutual recognition) ilkesi çerçevesinde, iç pazarın tesisi yolunda mevzuat uyumlaştırılması zorunluluğunu ortadan kaldıran bir teknik geliştirmiştir. Buna göre, bir üye devlet diğer bir üye ülke sınırları içerisinde (o ülke yasalarına uygun olarak) üretilen mal veya hizmetin yasallığını tanımakla yükümlüdür ve buna bağlı olarak ilgili mal/hizmetin (sağlık ve güvenlik gibi gerekçeler olmaksızın) ithalini engelleyemeyecektir. Karşılıklı tanıma ilkesinin ekonomik analizini içeren bir değerlendirme için Pelkmans'a (2005) bakabilirsiniz.

3.2. ABAD ve İktisadi Birey İlişkisi: Avrupa Birliği'ni tanımlayan hukukun üstünlüğü, bireylerin sosyal, siyasal, ekonomik tüm haklarının tanınması ve korunmasına dayanır⁷. Bu kutsal olduğu kadar, yararlı ve işlevsel bir şeydir de.

Hukukun üstünlüğüne ve temel bireysel haklara vurgu yapan yukarıdaki cümle, Avrupa projesinin ikinci anayasa maddesidir. AB bütünleşme projesi politik ve teorik araçlarını, liberalizmden sağlamaktadır. Bu iktidarın yürüttüğü sürecin baş ajanı ise "modern birey"dir.

Modern birey "iktisadi"dir ve doğuşu iktisadi ön adını almasıyla (hak etmesiyle) gerçekleşmiştir. Ortaya çıkışı, Avrupa tarihindeki dönüşümle mümkün olmuştur. Söz konusu dönüşüm iktisadi, siyasal, felsefi, dini gibi sıfatlarla nitelenebilecek türden çok boyutlu bireysel ve sosyal bir değişim sürecidir. İktisadi bireyin dünyaya gelişini sağlayan Avrupa'daki gelişmeler, ekonomik canlanma ve bilimsel/akılcı "aydınlanma" süreci ile temellenmiş olan sanayi kapitalizmi ve ona ait liberalizm felsefesidir. Bu dönüşümde yeni insanın hikayesi, iktisadileşme ve bireyselleşme hikayesidir. Modern dünyayı inşa eden bu karakter, bugün AB hukukunun inşa sürecinde de kilit role sahiptir. Yukarıda vurgulandığı gibi, Divanın kurucu ilkeler ortaya koyduğu söz konusu iki dava kararının, ortak pazarla birlikte diğer referans noktası bireysel hak ve bireysel çıkar kavramlarıdır.

Bireylerin hak ve çıkar arayışları, hukuki içtihat için referans olmaktan öte, Topluluk hukuk düzeni açısından işlevsel bir role sahip olmuştur. Divanın *Van Gend en Loos* kararındaki "bireylerin kendi haklarını korumak kaygısından gelen ihtiyatları etkin bir denetim sonucunu doğurur" ifadesi bu nedenle önemlidir. Bu ifadeyle Divan şunu demiş olmaktadır: Bireyler, kendi çıkarlarını düşünerek, topluluk hukukundan kaynaklanan haklarını ulusal mahkemeler önünde talep ederken, esasında amaçlamaksızın topluluk hukukunun denetimine de hizmet etmiş olurlar. Böylece bu denetim sayesinde Topluluk hukuku ulusal hukuklar üzerindeki egemenliğini pekiştirir ve Topluluk hukuk sistemi etkin bir şekilde işlemeye başlar. Divanın adeta matematiksel bir genel denge denklemini çağrıştıran bu açıklaması, liberal piyasa teorisinin dayandığı birey-piyasa etkileşim modelidir. David Hume, Adam Smith ve Adam Ferguson gibi İskoç Aydınlanması düşünürlerinin kendiliğinden düzen fikrine dayanan bu sistem (Erdoğan, 2006: 23), özellikle Adam Smith'in eserleriyle, liberal hukuk otoritesi altında işleyen bir piyasa ve toplum düzeni ortaya koymuştur. Divanın *Van Gend en Loos* kararında yaptığı yorumdan hareketle, bireysel çıkara dayalı eylemler tarafından (dolaylı olarak) denetlenen bir hukuk sisteminin, "görünmez bir el" tarafından düzenleneceğini söyleyebiliriz, tıpkı Adam Smith'in söylediği gibi.

⁷ Bu bağlamda, AB Antlaşması Md. 2'de Avrupa Birliği kendisini şöyle tanımlıyor: "Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur."

Aslında o, genellikle, kamu yararına yükseltmeye niyeti olmadığı gibi, kamu yararını ne kadar yükselttiğini de bilmez. Yerli endüstriyi yabancı endüstriye tercih etmekle, o sadece kendi güvenliğini amaçlar; ürünü en yüksek değerde olacak şekilde, bu endüstriyi yöneterek sadece kendi kazancını amaçlar ve diğer birçok başka durumda olduğu gibi, o bu durumda, kendi amacının bir parçası olmayan bir sonuca katkı yapmak için görünmez bir el tarafından yönlendirilir. Bunun, onun amacının bir parçası olmaması toplum için pek de kötü olmaz. Kendi çıkarının peşinden koşmakla çoğunlukla, toplum çıkarına, gerçekten buna niyet ettiğinden daha etkili bir şekilde katkı yapar (Smith, 1776/2005: 363-364).

Smith'in ekonomik eylemler içerisinde tanıttığı iktisadi bireyler, kendi kasıt ve bilgilerinin dışında, "amaçlamaksızın ve bilmeksizin" adil bir sistemin doğuşunu sağlarlar.

...yaşam gerekliliklerinin, tüm dünya yaşayanları arasında eşit paylarla dağıtılmış olmasıyla neredeyse aynı oranda dağıtım yapmaya bir görünmez el tarafından itilirler. Ve böylece, amaçlamaksızın ve bilmeksizin, toplumun çıkarını yükseltirler (Smith, 1759/1790: 4.1.10).

Burada söz konusu olan kamu yararı, nasıl gerçekleştiği belli olmayan muğlak bir durum değildir. Esasında kamu yararı, birbirlerinden bağımsız, bireysel davranışların ahenkli bir toplumsal düzen olarak sonuçlanmasıyla aynı şeydir. Dolayısıyla, böylesi bir sonuç doğuran bireyin doğası ve buna bağlı hakları sistem için hayati bir önem arz etmektedir. İşte bu nedenle, evrensellik iddiası taşıyan üst ilkelerle çerçevelenmiş ve temel bireysel hakları merkezine alan hukukun üstünlüğü prensibi⁸, liberal piyasa ve toplum düzeni için ilk hukuki koşuldur.

Soyut olarak söylesek, herhangi bir sistemi geçerli/işler kılan, sistemin, kendi içerisindeki (bağımsız hareket iradesi ve karakteri olan) en alt seviyedeki birimlere dayanmasıdır. En azından liberal piyasa sistemine inanan birisi bunu savunacaktır. Buna göre, sisteme hayat vermenin yolu, birimlere hayat vermektir; bu da haklarının tanınması ve sağlanması ile mümkündür. Bu doğrultuda bir hukuk sisteminin gerçekleşmesi de ancak bireyler arası bir nitelik kazanmasıyla mümkün olabilir. Böylesi bir düşünce ve yöntemle temellenen sistemde düzen, birimlerin çıkar mübadelesi yoluyla kendilerini sınırladıkları (Rousseau, 1762/2014: 60), çıkar arayışı yoluyla da otoriteyi sınırladıkları bir işleyişten doğar. İşte bireylerin üst ve ortak hukuk altındaki hak iddiaları bu işlevi yerine getirmiş olur. ABAD'ın yaptığı, bu düşüncenin ve yöntemin kurumsallaştırılmasına hizmet etmektedir. Bu nedenle Divanın sahip olduğu metodolojik tutum, liberal sistemin piyasaya ve bireye biçtiği rol ve haklardan esinlenmektedir. Münch (2008: 538), AB hukuk düzeninde bireyciliğin kurumsallaştırıldığı ve bireyin kültürleştirildiği yorumunda bulunuyor; bu durum bireye kendi ulusal sınırları içerisinde tanınan konumdan daha yüksek ve korunaklı bir konum sağlıyor. Öte yandan, AB içerisinde bireyin güçlendirilmesi, ileri seviyede bütünleşmenin önünde kaçınılmaz

⁸ Avrupa Birliği'nin 2007 yılında bir "Temel Haklar Şartı" kabul etmiş olması, bu meseleyle ilgili olarak ele alınabilir. AB Hukuku içerisindeki temel haklar hakkında Baykal'a (2010) bakılabilir.

engel olarak görünen ulus devletin zayıflatılması yöntemi olarak da yorumlanabilir (Bkz. Münch, 2008). Bireye biçilen böylesi bir rolün altında yatan düşünce, yine iktisadi liberalizmin insana ilişkin ahlaki kabulünde aranmalı; üye devlet vatandaşı olmakla beraber, piyasa odağında bir yaşam süren *economicus* insandan beklenen, bireysel eylemleri esnasında, ulusal çıkarından daha fazla bireysel çıkarını gözetmesi olacaktır.

1993 Maastricht Antlaşması ile AB'nin "birlik vatandaşlığı" kurumunu tesis etmiş olması (Bkz. ABİHA Md. 20 ve devamındaki maddeler), Avrupa bütünleşmesi yolunda ABAD ve iktisadi birey arasındaki bağlantıyı ortaya koyan bir başka gelişme olarak dikkate alınabilir. Bireylerin AB yurttaşı kimliği kazanmalarında ABAD'ın içtihatları yine öncü rol üstlenmiştir (Tezcan, 2002: 20-21). Vatandaş kimliği kazandırılarak, üye devletler yerine, bireylerin sistemin temel birimleri haline getirilmeleri, yukarıda açıklanmaya çalışılan liberal piyasa sisteminden ve ona dayalı bütünleşme yönteminden ayrı düşünülemez. Büyük ölçüde iç pazarın işleyişiyle ilgili ekonomik koşullar bağlamında (serbest dolaşım) önemi kabul edilen birlik vatandaşlığı, AB hukukunun tesis edilmesine hizmet etmektedir. Ulus devlet yerine bireyin güçlendirilmesi ve buna bağlı olarak Avrupa Birliği'nin hukuksal bütünleşmesinin derinleşmesi, AB supranasyonalitesinin Birlik içerisinde egemen olmasına yardım edecektir. Bu açıdan, birey-ulus devlet ilişkisine benzer şekilde, birey-AB ilişkisinin kurulmasının, Avrupa Birliği'ni federatif bir bütünleşme yoluna sokacağı inancı (Bkz. Tezcan, 2002: 13-14) hiç şüphesiz doğru bir düşünceye dayanmaktadır.

4. SONUÇ

Sosyal bütün, insan teklerinin maddi ve manevi eylemlerinin sonucu olan karmaşık bir "şeyler" silsilesinin uzaktan görünüşüdür. Hayranlık verici bir ahengi çağrıştıran bu canlı yapıya ait herhangi bir şeye yakından bakmaya kalkan birisi, karmaşanın kucağına düşebilir ve şeylerin ontolojik kimliğini görmekten mahrum kalabilir. Bu nedenle, sosyal bütüne yönelik analitik bakış, her an mikro seviyeden makro seviyeye gidip gelebilme becerisini zorunlu kılar. Bu beceri sayesinde ancak, kaynak ve düzenleyici ilkeler ortaya çıkartılabilir. Avrupa Birliği'nin ekonomik bütünleşmeden, Topluluğa, oradan Birliğe gitme sürecinde (çabasında) ABAD'ın oynadığı kurucu rol ile iktisadi liberalizm arasındaki teorik ve politik ilişki de böylece görülebilir niteliktedir.

Bu çalışma, başlangıçta belirttiği niyet doğrultusunda ABAD'ın *Van Gend en Loos* ve *Costa v. ENEL* davalarını incelemiştir. Makale, Divanın benimsediği metodolojik tutumun, iktisadi liberalizm içerisinden çıktığını göstermek üzere, ABAD'ın AB ekonomik bütünleşme sürecindeki etkin (fail) kimliğini iki boyutta tanımlıyor. İlk boyut, bir serbest piyasa projesi olan İç Pazarın tesisi yolunda Divanın gerekli hukuksal zemini kurmasına ilişkin. Buna göre Divanın içtihadını şekillendiren, piyasa odağındaki bütünleşme hedefiyle beraber, buna ilişkin liberal iktisat teorisi. Meselenin ikinci boyutuyla, ABAD'ın bir hukuk düzeni kurmak biçimindeki eylemine dair hem felsefi referansının hem de kullandığı yöntemin liberal piyasa düzeninden ödünç alındığı gösterilmek isteniyor. Bu amaçla çalışmada, Divanın tek hukuk alanı yaratma girişimi, iktisadi liberalizmin tek piyasa yaratma girişimiyle yan yana getiriliyor. Aradaki

paralellik, "görünmez el" metaforuna hayat veren bireysel çıkar olgusuyla belirginleşiyor. Teorik bir model olarak liberal piyasanın etrafına inşa edildiği "economicus" ahlaktaki iktisadi birey, AB hukuk düzeni içerisinde aynı niteliğiyle, hukuki birey olarak ortaya çıkıyor.

Bireyin bu haliyle, etkili bir bütünleşme aracı olduğunu söyleyebiliriz. Belki de ABAD içtihatlarını besleyen akıl, Avrupalı bireyin ortak piyasa içerisinde ulusal kimliğinden *economicus* kimliğine doğru ahlaki bir dönüşüm yaşamasının, bütünleşmenin önündeki ulus devlet katılığını çözebileceği inancını taşımaktadır. Eğer öyleyse, bunun çaresiz koşulu, AB iç pazarının ekonomik başarısı ve bununla *homoeconomicus*un tatmin edilmesi olacaktır.

KAYNAKÇA

- AB Antlaşması (2011). *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma* [The Treaty on European Union and The Treaty on the Functioning of the European Union]. Ankara: T. C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.
- ABİHA (2011). *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma* [The Treaty on European Union and The Treaty on the Functioning of the European Union]. Ankara: T. C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.
- Balassa, B. (1961). *The Theory of Economic Integration*. Homewood, Illinois: Richard D. Irwin, Inc.
- Baldwin, R. and Wyplosz, C. (2012). *The Economics of European Integration* (4th Edition). London: McGraw-Hill Education.
- Balkır, C. (2010). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme* [International Economic Integration]. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baykal, S. (2002). *AT Hukukunun Etkili Biçimde Uygulanması ve Bireysel Haklar* [Efficient Implementation of EC Law and The Individual Rights]. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Baykal, S. (2010). Temel Haklar [Fundamental Rights]. Belgin Akçay & Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik (Ed.), *Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği: Serbest Dolaşım ve Politikalar* içinde (ss. 383- 412). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Case 26/62 Van Gend en Loos, 1963. <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html> (Erişim Tarihi: 30.09.2015).
- Case 6/64 Costa v Enel, 1964. <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html> (Erişim Tarihi: 30.09.2015).
- Craig, P. and Burca, G. (2008). *EU Law* (fourth edition). New York: Oxford University Press.
- Erdoğan, M. (2006). *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm* [Enlightenment Modernity and Liberalism]. Ankara: Orion Yayınevi.
- EUR-Lex (2015). <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html> (Erişim Tarihi: 30.09.2015).
- Göçmen, İ. (2012). Avrupa Birliği Adalet Divanı [The Court of Justice of the European Union]. Belgin Akçay & İlke Göçmen (Ed.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar* içinde (ss. 201 - 227). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Göçmen, İ. (2012). İç Pazar [Internal Market]. Belgin Akçay & İlke Göçmen (Ed.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar* içinde (ss. 319 - 340). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Haas, E. B. (1958). *The Uniting of Europe*. Stanford: Stanford University Press.
- Kaczorowska, A. (2011). *European Union Law* (second edition). New York: Routledge.
- Mayer, F. C. (2010). Van Gend en Loos: The Foundation of a Community of Law. Miguel Poiars Maduro & Loic Azoulay (Ed.), *The Past and Future of EU Law* içinde (ss. 16-25). Oxford: Hart Publishing (Oxford and Portland, Oregon).
- Münch, R. (2008). Constructing a European Society by Jurisdiction. *European Law Journal*, 14(5), 519-541.
- Pelkmans, J. (2005). Mutual Recognition in Goods and Services: An Economic Perspective. Florella Kostaris Schioppa (Ed.), *The Principle of Mutual Recognition in the European Integration Process* içinde (ss. 85 – 128). UK: Palgrave.
- Pescatore, P (2010). Van Gend en Loos, 3 February 1963 – A view from within. Miguel Poiars Maduro & Loic Azoulay (Ed.), *The Past and Future of EU Law* içinde (ss. 1- 8). Oxford: Hart Publishing (Oxford and Portland, Oregon).
- Robinson J. (1984). *İktisat Felsefesi* [Economic Philosophy]. V. Savaş (Çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları. (İlk Baskı 1962).
- Rousseau, J. J. (2014). *Toplumsal Sözleşme veya Siyasal Hukukun Prensipleri* [The Social Contract or Principles of Political Right]. C. Karakaya (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (İlk baskı 1762).
- Smith, A. (1790). *The Theory of Moral Sentiments* (6th edition). London: A.Millar. <http://www.econlib.org/library/Smith/smMSCover.html> (Erişim Tarihi: 10/04/2015). (İlk baskı 1759).
- Smith, A. (2005). *An Inquiry into The Nature and Causes of The Wealth of Nations*. <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/adam-smith/wealth-nations.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2014). (İlk baskı 1776).
- Tezcan, E. (2002). *Avrupa Birliği Hukuku'nda Birey* [Individual in The European Union Law]. İstanbul: İletişim Yayınları.
- The Treaty on the Functioning of the European Union (2012). *The Treaty on European Union and The Treaty on the Functioning of the European Union*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:2012:326:TOC> (Erişim Tarihi: 30.09.2015).

EY International Congress on Economics II
"Growth, Inequality and Poverty"
November 5-6, 2015, Ankara/Turkey

- Viner, J. (1950). *The Customs Union Issue*. London: Stevens & Sons.
- Weiler, J. H. H. (2007). The Transformation of Europe. Paul B. Stephan (Ed.), *Economics of European Union Law* içinde (ss. 124 – 204). UK: Edward Elgar Publishing.